

STJEPAN ANTOLJAK, Pregled hrvatske povijesti (drugo dopunjeno izdanje), Laus/Orbis, Split, 1994., 248 str.

Stjepan Antoljak (1909.), ugledni povjesničar iz Hrvatske, izdao je 1942. »Pregled hrvatske povijesti«. Ove je godine pretiskano i prošireno ovo izdanje, uz suradnju istaknutih arheologa dr. Šime Batovića i dr. Nenada Cambija, te povjesničara dr. Ivana Jelića, dr. Josipa Lučića, dr. Stijepe Obada, dr. Petra Strčića i dr. Angneze Szabo. Njihova je suradnja obogatila knjigu mnoštvom novih i korisnih podataka, sukladno novim arheološkim i historiografskim spoznajama u zadnjih pedeset godina. Ipak, najveći dio teksta potječe od dr. Antoljaka i ostao je isti kao u prvom izdanju.

O osnovnim tehničkim podacima djela, te o razlici između prvog i sadašnjega drugog izdanja govori predgovor dr. Obada (str. 5–11). Prvi dio, obuhvaćen zajedničkim nazivom »prapovijest«, sadržava pregled kulturnog razvitka na području današnje Hrvatske u kameno, brončano i željezno doba, te pregled političkog i društvenog djelovanja starih Ilira, Helena i Rimljana do početka VII. stoljeća (13–31).

Samo razdoblje povijesti Hrvatske podijeljeno je u deset posebnih, ali međusobno povezanih cjelina, tako da su događaji i procesi izloženi kronološki. Prvi dio opisuje doseljavanje Hrvata, borbe sa starosjediocima, pokršćavanje Hrvata i njihov način života od početka VII. do kraja VIII. stoljeća (34–38). Drugi dio izlaže borbu Hrvata protiv vanjskih neprijatelja i unutrašnju organizaciju njihova društva i države od IX. do početka XII. stoljeća, tj. do prihvaćanja personalne unije s Ugarskom (39–54). Treća cjelina opisuje politički, društveni, kulturni i crkveni razvoj u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji od XII. stoljeća do izbora Ferdinanda Habsburškog za hrvatskoga kralja 1527. godine (55–89). Osobita je pozornost pridana političkoj razvoju u Bosni, te počecima prodora Osmanlija u hrvatska područja.

Četvrti dio obuhvaća razdoblje od 1527. do 1790. s naglaskom na protuosmanlijskoj borbi te sve izraženijoj centralističkoj politici Habsburgovaca, koja kulminira u drugoj polovici XVIII. stoljeća (90–119). U ovom dijelu, koje se može označiti kao središnje prema detaljnosti izlaganja, ukratko su obrađene unutrašnje društvene prilike u Hrvatskoj, Bosni, Dalmaciji i Istri. Peti dio iznosi najvažnije događaje od izbijanja francuske revolucije 1789. do sklapanja mađarsko-hrvatske nagodbe 1868. godine (120–143). Detaljno su obrađeni Napoleonovi ratovi, hrvatski nacionalni pokret u Bansknoj Hrvatskoj 1830.–1848., te društvene i političke prilike pedesetih i šesdesetih godina XIX. stoljeća. Šesti dio obuhvaća vrijeme od Nagodbe 1868. do raspada Habsburške monarhije 1918., s težištem na protunagodbenoj borbi hrvatskih opozicijskih stranaka iz sjeverne i južne Hrvatske (144–154). Sedmi dio govori o najznačajnijim političkim prilikama 1918.–1941. godine u prvoj jugoslavenskoj državi (155–161), osmi dio odnosi se na razdoblje drugoga svjetskog rata 1941.–1945. godine (162–166), deveti dio na razdoblje komunističke Jugoslavije 1945.–1990. godine (167–170), a posljednja deseta cjelina obuhvaća osnovne političke događaje od višestranačkih izbora u Hrvatskoj u proljeće 1990. do njezina međunacionalnog priznanja 1992. godine (171–173). Djelo je obogaćeno popisom hrvatskih knezova, kraljeva i predsjednika (174–175), popisom bosanskih banova i kraljeva (176), bilješkama o autorima (182–185), izabranom bibliografijom za pojedina razdoblja (186–234), preglednim povijesnim kartama uz njihov popis (237), brojnim fotografijama i ilustracijama uz popis (238–240), te kazalom imena (241–247).

Primjerke prvog izdanja »Pregleda hrvatske povijesti« dr. Stjepana Antoljaka odavno nije moguće nabaviti. Stoga ovaj pretisak, uz kvalitetno proširenje i nadopune, znači obogaćivanje historiografije u Hrvatskoj u cjelini. Djelo će korisno poslužiti učenicima, studentima, profesorima, istraživačima, te svima, koji se zanimaju za prošlost Hrvatske i Hrvata. Vrijednost knjige povećava jasan i zanimljiv način izlaganja, koji opisuje i najvažnije događaje iz društvene, kulturne, crkvene i privredne, a ne samo iz političke povijesti.

Potrebno je, na kraju, spomenuti i određene nedostatke djela. Dr. Antoljak je, po užoj struci, medievist, zbog čega je razdoblje do kraja XVIII. stoljeća obrađeno mnogo opširnije nego kasnije razdoblje. Vjerojatno je tehnički bilo moguće, kada se već išlo na proširivanje prvog izdanja, opširnije izložiti važnije događaje (ne samo političke) iz druge polovice XIX. i XX. stoljeća. Pojedini temeljni izrazi, poput »Hrvatske«, nisu dovoljno jasno određeni. Tako se, na primjer, teško može koristiti ovaj pojam, bilo u političkom, bilo u etnografskom smislu, za određeno područje prije nego što su se na nj uopće doselili Hrvati, tj. prije VII. stoljeća. Na povijesnim kartama granice Hrvatske uvijek su vrlo jasno označene, iako se za nekadašnje države može samo uvjetno govoriti o granicama. Fiksne i točno određene granice javljaju se tek s formiranjem modernih centraliziranih država u zapadnoj Europi u XVII. i XVIII. stoljeću.

Tomislav Markus

ŠTEFANIJA POPOVIĆ, Seljaštvo na vlastelinstvima u Hrvatskoj 1848. Sastav seljačkog posjeda na hrvatsko-slavonskim vlastelinskim imanjima u doba ukidanja feudalizma. Zagreb, 1993., Izd. Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 274 str.

Kao 15. svezak serije Monografije Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta objavljena je 1993. monografija Štefanije Popović »Seljaštvo na vlastelinstvima u Hrvatskoj 1848.«, što je dio njene disertacije, obranjene na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u svibnju 1990. pod nazivom »Sastav seljačkog (selišnog i želirskog) posjeda na vlastelinskim imanjima u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji u doba ukidanja feudalnih odnosa (prema opratima Zemljorasteretnog ravnateljstva iz 1854/1855).«

Knjiga se sastoji od četiri osnovna dijela. U prvom, uvodnom dijelu daje se izvanredno koristan pregled historiografske literature i dokumentarnih izvora, napomene i objašnjenja, kratak pregled razvoja kasnofeudalnih urbarijalnih odnosa na području Banske Hrvatske i Slavonije u 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća, opisuje se upravna podjela Banske Hrvatske i Slavonije u doba razrješavanja urbarijalnih odnosa 1854. te kriteriji podjele seljačkog (i selišnog i želirskog) posjeda u doba ukidanja feudalnih odnosa.

Tu je i veoma kratak osvrt na procese likvidacije feudalnih odnosa od 1848. do 1860. i djelatnost Zemljorasteretnog ravnateljstva. No u drugom dijelu dana je struktura seljačkog posjeda, kako selišnog tako i želirskog, po županijama i kotarevima, pa iz toga možemo izvući zanimljive podatke o bogatstvu i siromaštvu pojedinoga kraja Hrvatske.

Međutim, budući da današnje županije, a ni kotarevi, nisu identični kotarevima iz vremena procesa zemljišnih rasterećivanja, ne postoji mogućnost usporedbe.

Utoliko je za nas zanimljiviji treći dio knjige koji obrađuje posjed prema vlastelinskim imanjima. Budući da će biti velika zadaća hrvatske povjesnice da obradi povijest velikaških obitelji ne samo na osnovi kulturno-crkvenih ostavština i parkova već i njihovoj ulozi za određeni kraj i ljude, to podaci koje je Štefanija Popović sintetizirala, a još više oni kojima se koristila prilikom pisanja ovog rada, privlače veliku pozornost. Popovička je prikazala 656 vlastelinskih imanja na području Banske Hrvatske (riječke, zagrebačke i varaždinske županije) i Slavonije (požeške i osječke županije te iločki i rumski kotar), na kojim imanjima je živjelo 7670 želira (posjednika samo kuće i okućnice, uglavnom nadničara ili obrtnika),